

III. ZAGADNIENIA ROZWOJU WSI I ROLNICTWA

Magdalena Kowalska

TRADYCJE LUDOWE I DZIEDZICTWO KULTUROWE W GMINIE DĘBNO

1. Wstęp

Zdaniem Ziemskiego¹, tradycja jest „jednym z podstawowych sposobów włączania przeszłości i jej kulturowych treści do obecnej świadomości społecznej i stanowi główny element procesów świadomościowych, poprzez które historia wpływa na losy społeczeństw i losy te kształtuje. Stanowi ona wybór przeszłości pod kątem przydatności dla przyszłości”.

Każda rodzina kształtuje własną wewnątrzrodzinną atmosferę życia. Składa się na nią szereg czynników, a zaliczyć do nich można relacje pomiędzy poszczególnymi członkami, wzajemną miłość, codzienne zachowanie, pełnione role i przede wszystkim kultywowanie tradycji rodzinnych. To właśnie na płaszczyźnie życia rodzinnego, jak twierdzi Dąbrowska², „utrzymuje się ciągłość dziedzictwa kulturowego przez przekazywanie języka, obyczajów, norm, wartości oraz wzorów zachowań”.

Tradycja rodzinna stanowi istotną wartość wychowania, kształtuje specyficzną dla każdej wspólnoty rodzinnej atmosferę i styl domu, decyduje o jego indywidualnym obliczu. Dyczewski twierdzi, iż: „świadomość rodzinnego dziedzictwa

¹ F. Ziemski, *Dziecko w świetle tradycji*, Kraków 2002.

² A. Dąbrowska, *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego-społeczno-kulturowe wymiary przekazu*, Białystok 2003.

kulturowego, własnych korzeni tradycji ma istotne znaczenie dla życia jednostki”³, pozwala się rozwijać poprzez wrastanie w kulturę, w tym w tradycję, obyczaje i zwyczaje pielęgnowane przez narody, grupy społeczne i rodziny.

Prezentowane wyniki badań będą stanowiły próbę odpowiedzi na pytanie, jaką rolę odgrywa tradycja w życiu wielopokoleniowych rodzin wiejskich, a także w jakim zakresie kulturowane są w nich obyczaje odziedziczone po poprzednich pokoleniach.

Badania zostały przeprowadzone w 2006 roku w gminie Dębno. Do badań dobrano 40 wielopokoleniowych rodzin wiejskich. Przeprowadzono z nimi wywiady wg kwestionariusza, który został podzielony na trzy części skierowane do przedstawicieli trzech pokoleń: dziadków, rodziców i wnuków. Łącznie przebadano 120 osób.

Wyniki badań, odnoszących się do roli tradycji w rodzinach wielopokoleniowych, obejmują głównie pokolenie rodziców i wnuków i ich subiektywne opinie na prezentowany temat.

2. Tradycje i obrzędy ludowe w gminie Dębno

Na terenie gminy Dębno od wielu lat bardzo dobrze rozwijał się i rozwija ruch artystyczny i twórczość ludowa. Ziemia Dębińska wydała wielu znakomitych artystów i twórców ludowych, których prace zdobią Kościoły, instytucje i domy nie tylko na terenie gminy. W ich pracowniach powstało wiele witraży, rzeźb w drewnie czy wypalanych w glinie fragmentów dekoracji, a także gobelinów i haftów. Obecnie na terenie gminy można kupić drewniane rzeźby, ceramikę artystyczną i użytkową, witraże, a także hafty wytwarzane w niektórych gospodarstwach.

Ludowe tradycje i zwyczaje znane obecnie w regionie są najczęściej związane z porami roku oraz kultem religijnym.

W sposób szczególny obchodzone są Święta Bożego Narodzenia, w czasie których domownicy zasiadają do wspólnej kolacji wigilijnej, dzielą się opłatkiem, śpiewają kolędy, a o północy udają się na Pasterkę. W okresie świątecznym po domach chodzą grupy kolędnicze z szopką i Turoniem.

Okres Wielkanocy szczególnie wiąże mieszkańców gminy. Ludzie tłumnie zdążają na obchody Wielkiego Tygodnia. W Wielką Sobotę święcą pokarmy i modlą się przy grobie Chrystusa. Uroczystą mszą i procesją rezurekcyjną świętują zmartwychwstanie Pańskie.

³ L. Dyczewski, *Więź między pokoleniami w rodzinie*, Lublin 2002.

W niektórych miejscowościach w nocy z Wielkiej Niedzieli na Poniedziałek Wielkanocny młodzież urządza „psoty”, czyli np. malowanie szyb, wynoszenie w inne rejony wsi maszyn i urządzeń gospodarskich, a także fragmentów bram, furtek itp. Poniedziałek Wielkanocny jest tradycyjnym dniem polewania się wodą. Zwyczaj ten jest szczególnie kulturowany przez dzieci i młodzież.

Coraz rzadziej spotykany jest tradycyjny obrzęd weselny. Brakuje na obecnych weselach tzw. „drózek”, w których druźbowie przy dźwiękach muzyki, śpiewu i przyśpiewek udają się do domu pierwszego drużby, później do starostów, pana młodego i do pani młodej. Często lokalne zespoły, organizacje i stowarzyszenia starają się zrekonstruować dawne obrzędy i zwyczaje. Udało się dzięki temu odtworzyć m.in. „Sobótki”, „Wesele Porębeckie”, „Okolędowanie Hanusi” czy „Tradycyjny Obrzęd Dożynkowy”⁴.

Wiejskie i gminne dożynki to czas wdzięczności Bogu za szczęśliwie zebrane z pól uprawnych plony. Co roku gospodynie wiją pieczołowicie tradycyjny wieniec żniwny, przyozdobiony warzywami, owocami i kwiatami, który przyniesiony zostaje w uroczystym orszaku do kościoła. Na ołtarzu gospodyni i gospodarz dożynek składają wypieczony z nowego ziarna chleb.

W gminie Dębno jest taki zwyczaj, że każdego roku dożynki odbywają się w innej miejscowości, aby uniknąć sporów i niesnasek, o wyborze gospodarza święta plonów decyduje kolejność alfabetyczna.

Chleb wypieczony z zebranego zboża przekazany zostaje na ręce wójta z przekazaniem, aby był on równo dzielony. Tak też się dzieje, bochen chleba zostaje pokrojony i rozdzielony między uczestników imprezy. Każda grupa wieńcowa ma też kilka minut na ośpiewanie i zaprezentowanie swojego wieńca. I to właśnie ta cześć programu cieszy się ogromną popularnością wśród widzów. Pełno w niej przyśpiewek ludowych, takich jak np.⁵:

Wiosną zboże rośnie,
a latem dojrzewa
a nasza gromada
na dożynkach śpiewa.
Zabij panie wójcie
tłustego barana
bo myśmy podarli
na ścierni kolana.

⁴ Gminny Ośrodek Kultury w Dębnie, *Gmina Dębno*, Brzesko 2001.

⁵ G. Pulit, *Życie gminy Dębno*, Dębno 2005.

Potem wieńce trafiają pod czujne oko etnografów, którzy oceniają je pod kątem tradycji. Podczas gdy jury ocenia pracę kobiet wijących dożynkowe wieńce, na scenie występują kapele ludowe z terenu gminy. Imprezie towarzyszy zawsze cała masa atrakcji przeznaczonych zarówno dla dzieci, jak i dorosłych. Największym wzięciem cieszą się stoiska agroturystyczne, na których pod dostatkiem jest wszelkiego jadła i napitku. Rzecz jasna, w takiej atmosferze zabawa trwa do białego rana.

Od pewnego czasu w gminie pojawia się zwyczaj organizowania Biesiady Agroturystycznej w Porąbce Uszewskiej, organizowana przez Stowarzyszenie Agroturystyczne Galicyjskie Gospodarstwa Gościnne przy współpracy Małopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego i lokalnego samorządu⁶.

Biesiada i wielki rodzinny piknik ma miejsce przy remizie OSP w Porąbce, gdzie na przygotowanych stoiskach prezentują swoje potrawy i wyroby gospodynie z gospodarstw agroturystycznych.

Najważniejszym punktem biesiady jest konkurs potraw domowych, który ma pokazać twórcze możliwości gospodyń sięgających do tradycji regionalnych. Pojawia się więc tutejsza kwaśnica, niepowtarzalny w smaku chłodnik, kapuśniak z mięsem i ziemniakami, pierogi ruskie z aromatem boczku, kołaczki oraz tradycyjnie wypiekany chleb i wiele innych smakołyków. Wydarzenie to na stałe wpisało się w repertuar imprez gminy Dębno i stanowi ważny element podtrzymywania dziedzictwa kulturowego.

Największą jednak imprezą kulturalną organizowaną od kilku lat dla turystów na terenie gminy Dębno jest Międzynarodowy Turniej Rycerski „O złoty warkocz Tarłówny”. Impreza odbywa się we wrześniu pod zamkiem, a organizatorami są Dębińskie Centrum Kultury i Muzeum Okręgowe w Tarnowie. Dla pasjonatów historii jest to prawdziwy raj, mogą oni podziwiać ubiory mieszkańców, oręż rycerzy, dawne narzędzia tortur oraz uczestniczyć w grach i zabawach z dawnych czasów. Na atrakcyjny program turnieju składają się pokazy walk rycerskich, a także prezentacja widowisk i historycznych scen batalistycznych⁷.

⁶ A. Jedynak, *Porąbka Uszevska dzieje wsi i parafii*, t. I, Warszawa 1997.

⁷ [www.gminadebno.pl]

3. Kultywowanie tradycji świątecznych i rola świąt w życiu badanych rodzin

Upływ czasu pociąga za sobą wiele różnorodnych zmian w wielu aspektach życia. Zmiany te dotyczą również tradycji, jedne są kultywowane, wzbogacane, inne odchodzą w zapomnienie i niekiedy znów odżywają.

Respondenci zapytani o rolę, jaką w życiu ich rodziny pełni tradycja w ponad połowie przypadków wskazali oni na *bardzo dużą* (55%), a w około 37% na *dużą*. Dla kilku osób tradycja nie ma szczególnego znaczenia. Na *bardzo dużą* rolę tradycji częściej wskazywały kobiety niż mężczyźni.

W celu określenia stopnia przestrzegania tradycji świątecznych badane osoby ze średniego pokolenia (rodziców) poproszono o podanie, które ze zwyczajów nie są już kultywowane, a które są nadal podtrzymywane w ich rodzinach.

Okazuje się, że przestrzeganie tradycji wielkopostnych w rodzinach trójpokoleniowych w gminie Dębno jest następujące: na 16 wymienionych obrzędów, połowa z nich jest obecnie kultywowana tak samo mocno w rodzinie respondenta, jak dawniej, kiedy był on jeszcze dzieckiem.

Są to:

- zwyczaj przestrzegania posypania głowy popiołem w Środę Popielcową,
- nawiedzenie Grobu Pańskiego w Wielki Piątek,
- domowy wypiek tradycyjnych, wielkanocnych ciast, np. mazurków,
- przystąpienie do spowiedzi wielkanocnej,
- poświęcenie palemki w Niedzielę Palmową,
- przestrzeganie postu w Środę Popielcową,
- święcenie pokarmu w Wielką Sobotę,
- zachowanie postu w Wielki Piątek.

Natomiast znaczny spadek znaczenia pewnej grupy zwyczajów w stosunku do przeszłości dotyczy np: malowania pisanek wielkanocnych oraz obchodzenia w Poniedziałek Wielkanocny śmigusa-dyngusa.

Częściowo zanika zwyczaj dzielenia się wielkanocnym jajkiem. Jednak należy podkreślić, że tradycja ta nigdy nie była zbyt popularna w badanych rodzinach – w czasach dzieciństwa przestrzegało jej tylko 57% wszystkich badanych respondentów. Można wnioskować, iż prawdopodobnie na tym terenie nie był to ani nie jest zwyczaj zbyt popularny.

Z kolei wyniki badań, w których badani porównywali Wigilię współczesną i tę z czasów dzieciństwa w zasadzie świadczą o trwałości podstawowych tradycji wigilijnych w rodzinach wielopokoleniowych. Widoczne są jednak pewne zmiany w przywiązaniu respondentów do niektórych zwyczajów

Obraz współczesnej polskiej Wigilii, odtworzony na podstawie badań przeprowadzonych w rodzinach respondentów, świadczy o ich silnym przywiązaniu do tradycji przekazywanej z pokolenia na pokolenie.

Tak więc możemy się dowiedzieć, iż w wigilijny wieczór wszystkie rodziny dzielą się opłatkiem, składają sobie życzenia i wspólnie spożywają tradycyjne wigilijne potrawy, na ogół przestrzegając ich zwyczajowej liczby. W każdym domu świąteczny nastrój tworzy ustrojona, rozświetlona choinka. Powszechnie przestrzegany jest też zwyczaj ustawiania na wigilijnym stole dodatkowego nakrycia dla niespodziewanego gościa – to staropolska gościnność, a także wywodzący się z czasu powstań i zsyłek obowiązek pamiętania o prześladowanych za Ojczyznę, nakazują również dzisiaj czekać na nieobecnych. Wszystkie rodziny podtrzymują ponadto zwyczaj wzajemnych odwiedzin i wymiany życzeń z bliskimi oraz odwiedzają groby zmarłych bliskich.

Religijny wymiar uroczystościom wigilijnym nadaje powszechnie przestrzegany post (100% wskazań), wspólne śpiewanie kolęd (72%), odmawianie przed wieczorną modlitwy lub czytanie odpowiedniego fragmentu Pisma Świętego (97%) oraz udział w Pasterce (90%). Do wydarzeń sprzed dwóch tysięcy lat nawiązują też inne wigilijne obyczaje. Na przykład, na pamiątkę gwiazdy betlejemskiej w większości rodzin wieczerza wigilijna rozpoczyna się wraz z pojawieniem się na niebie pierwszej gwiazdki (82%), natomiast atmosferę żłóbka betlejemskiego przywołuje obyczaj wkładania pod obrus siana (90%) oraz – znacznie mniej rozpowszechniony – zwyczaj dzielenia się opłatkiem ze zwierzętami (47%).

Tradycjami, które nie są już tak popularne jak za czasów dzieciństwa badanych osób są śpiewanie kolęd i zapraszanie na wieczerzę wigilijną osoby samotnej. Natomiast popularniejszym zwyczajem obecnie jest obdarowywanie prezentami osób bliskich.

O wysokim stopniu tradycyjizmu w gminie Dębno świadczy również fakt dużej liczby dodatkowych tradycji, które respondenci wymienili udzielając odpowiedzi na pytanie: „Jakie inne, dawne tradycje przetrwały w Waszej rodzinie do tej pory?”. Około 80% osób wskazało na istnienie i kultywowanie dodatkowych tradycji w ich rodzinach. Tylko ośmiu przedstawicieli rodzin stwierdziło, że nie zachowały się żadne lub nie umiało odpowiedzieć na to pytanie.

Największą liczbę wskazań uzyskały:

- Tradycja przystrajania domów w okresie „Zielonych Świątków”,
- Palenie Judasza w Wielki Czwartek,
- Świecenie wianków w oktawie Bożego Ciała,
- Świecenie Gromnicy w święto Matki Boskiej Gromnicznej,
- Domowy wypiek chleba,

- Świecenie pól,
- Świecenie ziół i ziarna w święto Matki Boskiej Siewnej i Zielnej.

Nieco mniejszą liczbę odpowiedzi uzyskały: wspólne kolędowanie u sąsiadów, rodziny i znajomych, organizowanie rodzinnych ognisk i kuligów, wypiek tradycyjnego ciasta drożdżowego, psoty w okresie Wielkiej Nocy, święcenie owsa, wspólna modlitwa codzienna oraz znak krzyża przed wyjściem z domu.

Oprócz powyższych badań wskazywali na wiele innych obyczajów, które choć wymieniane z rzadka, to jednak warte są przytoczenia – to m.in. tradycja szydełkowania, ręczne przygotowanie palm, wrózenie z sianka wyciągniętego spod obrusa wigilijnego, noszenie w portfelu łuski z wigilijnego karpia, święcenie zwierząt przed „wyjściem” w pole po zimie, czy też występowanie w ludowym stroju krakowskim na świętach i festynach gminnych.

Duża liczba wymienionych tradycji świadczy o tym, że w gminie Dębno rodziny przywiązują bardzo dużą wagę do ich kultywowania. Wyjaśnieniem tego może być również to, że badania przeprowadzone były w rodzinach wielopokoleniowych, w których dużą rolę w podtrzymywaniu tradycji pełni starsze pokolenie. Seniorzy dbają o to, mają na to więcej czasu i z pewnością są skarbnicą wiedzy na temat dawnych zwyczajów, które pragną przekazać młodszemu pokoleniu.

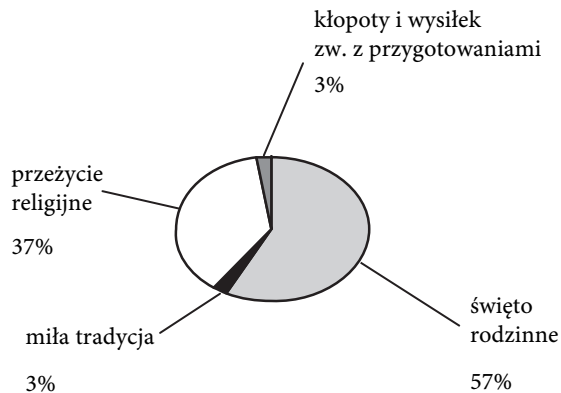
Potwierdzeniem powyższych pozytywnych zjawisk dotyczących podtrzymywania tradycji w rodzinach jest wypowiedź ks. Proboszcza jednej z miejscowości w gminie, który wskazuje na bardzo duże przywiązanie miejscowej ludności do tradycji, jej pielęgnowania oraz do wiary katolickiej. W udzielonym wywiadzie stwierdza on, iż nie obserwuje szczególnego zaniku tradycji. Przemawia za tym fakt wysokiej frekwencji na nabożeństwach i obrzędach świątecznych. Większość parafian przykładowo czuwa przy grobie w okresie Wielkiej Nocy, adoruje Krzyż, przyjmuje popiół itp. Według niego do niedawna zanikała tradycja „Lanych Poniedziałków” ale znów widać jej ożywienie. Sytuacja w okolicznych parafiach wygląda podobnie. Ksiądz stwierdza również, iż mimo że „wiara chrześcijan jest wiarą bardzo trudną, tradycje będą nadal zachowywane, ich kult bowiem pozwala na zachowanie określonego rytmu życia wsi”.

Podsumowując powyższe rozważania, można stwierdzić, że poniekąd zanikają tradycje, które są typowo świeckie natomiast obrzędy związane ściśle z praktykami kościelnymi są kultywowane w równie dużym stopniu jak dawniej. Można to zaobserwować, jak twierdzi ks. Proboszcz, „w uroczystym przeżywaniu wydarzeń religijnych i świątecznych”.

Co prawda akcentowano już rolę świąt i tradycji w życiu rodziny, ale warto przyrzeć się bliżej, jaki stosunek mają do nich respondenci z badanych rodzin. Dla większości z nich (pokolenie wnuków i ich rodziców) święta Bożego Narodzenia

i Wielkiej Nocy to przede wszystkim święto rodzinne (57%), a niewiele mniej wskazało na przeżycie religijne (37%). Tylko 3% odbiera je jako miłą tradycję i także 3-procentom badanych osób kojarzą się z kłopotami i wysiłkiem związanymi z przygotowaniem przedświątecznymi. Większość respondentów podkreślała, iż Boże Narodzenie to przede wszystkim święto rodzinne, a święta Wielkiej Nocy zdecydowanie przeżycie religijne. Odsetek kobiet wskazujących na przeżycie religijne i święto rodzinne jest nieznacznie wyższy niż mężczyzn, natomiast w wypowiedziach mężczyzn pojawiły się odpowiedzi dotyczące świąt jako „okazji do wypoczynku”. Dla większości kobiet jest to z pewnością okres wytężonych przygotowań. Poniższy wykres (1) obrazuje znaczenie Świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy dla respondentów (pokolenie wnuków i rodziców łącznie).

WYKRES 1. Postrzeżenie Świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy przez respondentów (pokolenie rodziców i wnuków łącznie)

Wyniki badań dotyczące postrzegania świąt w rodzinie wielopokoleniowej znajdują odzwierciedlenie we wspomnianym wyżej wywiadzie z księdzem Proboszczem, który twierdzi, że „dla rodziny wiejskiej z pewnością na pierwszym miejscu liczy się przeżycie religijne. Świadczy o tym duża frekwencja w kościele na mszach i bardzo liczne przystępowanie do sakramentów świętych, choć z pewnością święta Bożego Narodzenia są bardziej rodzinne od wielkanocnych”.

Podsumowanie

W rodzinach wielopokoleniowych na terenie gminy Dębno obserwuje się wysoki stopień tradycjonalizmu i podtrzymywania tradycji, które wyznaczają rytm życia – ponad 80% respondentów wskazało na bardzo dużą i dużą jej rolę. Obserwuje się jedynie spadek znaczenia tradycji typowo świeckich, jak np. Lany Poniedziałek czy malowanie pisanek, natomiast te ściśle związane z obrzędami kościelnymi są podtrzymywane obecnie w równym stopniu co dawniej.

O wysokim stopniu tradycjonalizmu w gminie Dębno świadczy również fakt dużej liczby dodatkowych tradycji, które wskazywali respondenci. Aż 80% rodzin poza typowymi, podtrzymywanymi na ogół, a więc bożonarodzeniowymi i wielkanocnymi, wskazało na istnienie dodatkowych obrzędów i zwyczajów, jak np. „palenie Judasza” w Wielki Czwartek, święcenie wianków w Oktawie Bożego Ciała czy nawet domowy wypiek chleba.

Ponadto większość rodzin nie traktuje świąt jako okazji jedynie do wypoczynku ale przede wszystkim jako przeżycie religijne oraz doskonały pretekst do spotkań rodzinnych.

Podsumowując, można stwierdzić, że święta i związane z nimi tradycje odgrywają dużą rolę w życiu rodzin wielopokoleniowych z gminy Dębno.

Summary

A high level of traditionalism and tradition cultivation in multi – generations families in Debno Community, which set its rhythm is seen. Over 80% respondents indicated to very big and big role of tradition in their families. Only the fall of significance of typically secular tradition is observed for example: Easter Monday or painting painted eggs. At present these tradition strictly connected with church rites are maintained on the same level as in the past.

The fact of long – lists of additional traditions, which were mentioned by respondents reflects about high level of traditionalism in Debno Community. As much as 80% families, out of typical families which are kept on the whole on Christmas and Eastern traditions indicated to the existence of extra rites and customs like: “Burning Judas” in Easter Thursday, blessing garlands in the Octave of Corpus Christi or a home – made bread.

Moreover most families don't treat mainly feasts like an opportunity to relax or social meetings, but first of all as religious experience and wonderful alleged reason to family meetings.

Summing up on can state that feasts and traditions connected with them play big role in multi – generation families life from Debno Community.